

ULIKHETENES VERDENSHISTORIE

THOMAS PIKETTYs
CAPITAL ET IDEOLOGIE FORKLART

Av Kjetil Ansgar Jakobsen

Et notat fra Agenda Magasin, desember 2019

THOMAS PIKETTY

CAPITAL ET IDÉOLOGIE

SEUIL

Thomas Piketty, *Capital et idéologie*, Paris, Seuil 2019, 1230 sider.

SAMMENDRAG

Thomas Pikettys bok *Kapitalen i det 21 århundre* fra 2013 ble en internasjonal bestselger, som fortsatt preger debattene om ulikhet verden over. I september kom oppfølgerboken *Kapital og ideologi*, et kanskje enda mer ambisiøst verk, der den franske økonomen kartlegger ulikhetens politiske og ideologiske historie.

Siden boka er over 1200 sider lang og foreløpig bare finnes på fransk, er det få i Norge som har lest den. Historiker Kjetil Jakobsen har gjort det, på oppdrag fra Agenda Magasin. Fordi boka er såpass omfattende og norske lesere fortjener en ordentlig introduksjon, publiserer vi omtalen i et for oss uvanlig format: Et notat.

Hovedinnholdet i *Kapital og ideologi* er en analyse av hvordan økonomisk ulikhet er blitt ideologisk begrunnet gjennom historien, fra middelalderen til i dag. Piketty identifiserer ulike varianter av det han kaller *ulikhetsregimer*: slavestater, kolonisamfunn, trefoldige samfunn, proprietærstater, sosialdemokratier og hyperkapitalisme.

I siste del av boka samler Piketty trådene i en diskusjon av den politiske utviklingen i verden de siste førti årene. Dette gjøres gjennom kjernebegrepet *brahmanisering*. Analysen gir gjenklang til debattene både om Arbeiderpartiets utfordringer og laksebaronenes gjennomslag i norsk politikktutforming.

OM FORFATTEREN

Kjetil Ansgar Jakobsen er professor i historie ved Nord universitet. Han er spesialist på nyere fransk, tysk og norsk kultur- og idéhistorie. Forskningsområdene er kosmopolitisme, globalisering, mediehistorie og mediefilosofi. Fra 2011 til 2014 var han Henrik Steffens-professor ved Humboldt-universitetet i Berlin.

INNLEDNING: EN USANNSYNLIG BESTSELGER

Thomas Piketty er egentlig utenkelig som internasjonal bestselger. Han skriver kjempetykke bøker rettet til et publikum som liker statistikk og skjønnlitteratur. Et slikt publikum burde knapt finnes, våre utdannings-systemer ser ut til å gjøre hva de kan for å sikre at interessen for tall og tabeller utelukker den for kunst og litteratur. Men helt har man tydeligvis ikke lyktes og bra er det, for statistikken og kunsten er de to viktigste tilgangene menneskene har til en mer presis virkelighetsforståelse enn den som dagliglivets og massemedienes klisjeer tilbyr. Statistikken gir overraskende og nye innsikter for den som forstår hvordan tallene blir til og vet å lese tabeller. Skjønnlitteraturen bryter gjennom frasene til en tettere og sannere virkelighetserfaring.

Pikettys forrige bok *Kapitalen i det 21 århundre* fra 2013 ble en verdenssuksess, og har utløst en vedvarende debatt om årsakene til økonomisk ulikhet og ikke minst om de politiske konsekvensene av voksende ulikhet. Hvor mye ulikhet er forenelig med demokrati og rettsstat? Hvor dype økonomiske forskjeller tåler demokratiet? Utviklingen de siste seks år har ikke gjort problemstillingen mindre aktuell. Valget av Donald Trump i 2016 og brexit-avstemningen i England samme år har utløst eller gjort synlig at to av de eldste og mektigste vestlige demokratiene er i en dyp krise. USA har i dag en president som åpenlyst taler om å oppfordre til vold om han skulle bli avsatt gjennom en riksrettssak. Despoter i allianse med oligarker er på frammarsj på alle kontinenter.

Boken er et ambisiøst anlagt forsøk på å sette vår tids ulikhet og demokratikrise inn i en bred historisk sammenheng.

Pikettys nye bok *Capital et idéologi* – Kapital og ideologi – kom på fransk i høst og vil foreligge på engelsk til våren. Boken er et ambisiøst anlagt forsøk på å sette vår tids ulikhet og demokratikrise inn i en bred historisk sammenheng. Hvor mye ulikhet kan man få folk til å godta, hva slags *ulikhetsregimer* lever vi under og hvilke alternativer finnes? Hvis folk faktisk mener at det er milliardærene som skaper rikdom og at John Fredriksen og Kjell Inge Røkke bør fortsette å få stadig mer for at det kan dryppe på oss andre; da vil ulikhetene kunne vokse videre, mot sin logiske grense.

VELKOMMEN TIL GOTHAM CITY

Hovedargumentet i *Kapitalen i det 21. århundre* — som man kunne kalle Pikettys lov – er at kapitalismen overlatt til seg selv tenderer mot stadig større ulikhet. Piketty forklarer dette ved å vise til at r (kapitalavkastningen i et langt historisk perspektiv) er høyere enn g (inntektsveksten, uttrykt typisk ved veksten i BNP). De private formuene vokser dermed raskere enn økonomien som helhet, noe som i neste omgang bidrar til ujevn inntektsfordeling. Formue er skjevare fordelt enn inntekt. Alle har inntekt, bare noen har formue. Og formue gir avkastning og dermed inntekt. Til noen få. Loven om renters rente gjør at formuene over tid vil konsentrere seg og ulikheten i samfunnet vil bli stadig større.

Det moderne samfunnet er basert på et grunnleggende paradoks. På den ene siden er den frie markedsøkonomien basert i privat eiendomsrett et overlegent instrument til å produsere velstand. På den andre siden produserer markedsøkonomien ulikhet. Slik vil det gå med mindre det finnes en effektiv politikk for omfordeling, stikkordene er progressiv beskatning og en velferdsstat som gjør grunnleggende ytelser innen utdanning, helse og omsorg uavhengig av inntekt.

I filmens «Gotham city» har de fattige i praksis verken råderett over kropp eller sjel, mens de rike opererer uten grenser.

Man bør merke seg at «Pikettys lov» ikke medfører noen økonomisk eller historisk tvang. Historien viser at det er mulig å skape egalitære samfunn uten å gi avkall på markedsøkonomiens effektivitet, men det forutsetter vilje og evne til å omfordele rikdom.

Lar man privatkapitalen arbeide fritt uten å beskatte den progressivt, vil ulikhetene i samfunnet gradvis øke, nokså umerkelig på kort sikt, men over en generasjon eller to vil konsentrasjonen av formue og inntekt og dermed makt og politisk innflytelse være dramatisk. Man beveger seg mot den typen samfunn som Piketty beskriver i sin tankevekkende innholdsanalyse av romanuniversene til Jane Austen og Honoré Balzac: Det engelske og franske 1800-tallet er verdener der inntektskløftene er så dype at ekteskap og arv er den mest reelle muligheten for sosialt avansement, ikke bare for kvinner, men også for menn.

Todd Phillips' kritikerroste nye film *Joker* kan leses som en slags negativ demonstrasjon av Pikettys tese. Økonomiske ulikheter vokser mot en grense der all moralsk orden løser seg opp. I filmens «Gotham city» har de fattige i praksis verken råderett over kropp eller sjel, mens de rike opererer uten grenser. I en slik verden er demokrati og borgerrettigheter bare mulig som teater, som en slags farse som man er enige om ikke å le av; inntil voldsfesten i gatene tar overhånd.

IDEOLOGIEN I DET 21. ÅRHUNDRE

I sin nye bok setter Piketty et tydeligere statsvitenskapelig fokus. Hva slags *ulikhetsregimer* lever vi under? Hvordan legitimeres de voksende skjevhetene? Det handler om kapital og *ideologi*.

Forfatteren forkaster, og det gjør han rett i, mener jeg, de gjengse begrepene som journalister og forskere vanemessig beskriver vår tid med, ord som «nyliberalisme» og «populisme». En tenkning som opp-

fatter økonomien som «nyliberalistisk» og ser demokratiet som truet av «populisme» er snarere symptomal enn kritisk. For det første er «liberalisme» et notorisk rotete begrep, som i USA gjerne klebes på den sosialistiske venstresiden, de såkalte «liberals». For det andre er det ingenting liberalt eller «nyliberalt» ved dagens kapitalisme. Den domineres av digitale megakonserner som trives i autokratier og som lever av å selge overvåkingsdata om individer (Facebook, Google, Amazon, Apple osv.) og av å unndra seg konkurranse i markedet.

«Populisme» er et ord som brukes om alt og ingenting, fra innvandringskritiske strømninger til venstresidekandidater som tar fordeling og arbeiderrettigheter på alvor. Selv i tilsynelatende seriøse statsvitenskapelige studier lades populismebegrepet med middelklassestereotyper om arbeiderklassen, som at den er fremmedfiendtlig og rasistisk.

Venstresidens brahmanisering er et hovedtrekk ved vår tid, ifølge Piketty.

Heller enn populisme snakker Piketty om nativisme og sosialnativisme. Nativister er nasjonalister som forstår nasjonen som uttrykk for fødsel og etnisitet og som vil fordele politiske goder ut fra slike kriterier. Nativister skiller seg fra hovedstrømmen i fransk republikanisme, som også er sterkt nasjonalt engasjert, men som forstår nasjonen som en konstruksjon skapt av borgerne gjennom politisk deltakelse.

Den friskeste og mest underholdende delen av boken er utvilsomt kapitlene 14, 15 og 16, sidene 835 til 1110 i den franske utgaven, der Piketty samler trådene i en mesterlig diskusjon av nativismens utvikling i EU og de europeiske land, USA, Brasil og India de siste førti årene. Dette gjøres i lys av kjernebegrepet *brahmanisering*.

Brahmanerne var medlemmene av den øverste klassen i det indiske kastesystemet – presteskaperet. Brahmanisering vil si at en klasse skriftlærde vinner politisk makt ved å gjøre krav på moralsk og intellektuell overlegenhet, for slik å bli en egen stand som preger samfunnet med sine verdier og begrunner ulikhetene ut fra disse. Venstresidens brahmanisering er et hovedtrekk ved vår tid, ifølge Piketty.

Hvorfor er det rimelig eller akseptabelt at noen vasker møkk mens andre seiler på fjorden?

Før vi kommer så langt har vi imidlertid vært med på en reise gjennom ulikhetsregimenes historie over flere hundre år og på alle kontinenter, fortalt i tabeller, analyser og litterære lesninger. Bokas utgangspunkt er det velkjente samfunnsvitenskapelige poenget at ulikhet må legitimeres, samfunnet kan ikke baseres på ren vold alene. Selv når den direkte voldsbruken er sentral, som i de tidlig-moderne kapitalistiske slavesamfunnene i Karibia, må de som øver vold gis grunn til å tenke at de har rett til å herske. Følgelig utvikler det seg i alle samfunn tankesystemer og institusjonelle ordninger – *ulikhetsregimer* i Pikettys terminologi – som begrunner forskjellene. Hvorfor er det rimelig eller akseptabelt at noen bor godt og andre elendig, at noen betaler leie mens andre mottar leie, at noen vasker møkk mens andre seiler på fjorden?

Ved å trekke sammen data fra et stort antall land over hele kloden og gjennom mange hundre år, gjør den franske økonomiske historikeren rede for hvordan ulikheten har utviklet seg og hvordan den er blitt begrunnet, for de undertrykte og for undertrykkerne selv. Tittelen virker å være et bukk til Karl Mannheims kunnskapsoskologiske klassiker *Ideologie und Utopie* fra 1929. Piketty abonnerer som Mannheim på et svært vidt ideologibegrep som i tillegg til politisk ideologi i trang forstand, omfatter alt fra vitenskapelige diskurser til religion og hverdagsmyter. Det reiser et relativismeproblem som opptok Mannheim, men som Piketty unnlater å gå i dybden på.

EN NY TYPE HISTORIESKRIVNING?

Kapital og ideologi er et enda mer omfattende verk enn *Kapitalen i det 20. århundret* og det blir en del gjentakelser, særlig om man har lest forgjengeren. Men Piketty skriver godt og framstillingen lener seg på det som faktisk er en av historiefagets og samfunnsvitenskapenes forskningsfronter.

Forfatteren trekker på materiale fra det store datasamlingsprosjektet World Equality Database, som han er en av lederne for og som gir historiske data for ulikhet i mer enn hundre land. Han analyserer ulikhetens utvikling på et globalt plan og tar for seg utviklingen både i kolonitidens India og Karibia, i de tidligere kommunistlandene Kina og Russland, i det muslimske Midtøsten og i de vestlige land.

Digital databehandling har revolusjonert økonomisk historie. Data-samling og utregninger som Karl Marx brukte år på, gjøres nå på minutter. Brando Milanovic, forfatteren av *Global inequality: A New Approach for the Age of Globalization*, kaller treffende Pikettys tilnærming for *turbo-annales*, etter Annales, den berømte gruppen av franske historiske som på 1900-tallet revolusjonerte historiefaget ved å fokusere på langsomme sosiale og økonomiske endringer på tvers av nasjonalstatlige grenser.

Piketty omgås tallmaterialer på en befriende klar måte.

Der Annales-skolen i stor grad måtte bygge på lesninger av kvalitative kilder, kan deres typer problemstillinger nå behandles håndfast empirisk, noen ganger også økonometrisk. Pikettys arbeider er et eksempel på hvilke muligheter den digitale revolusjonen gir historiefaget. Historikere som er interessert i fagets framtid bør se nøye – og kritisk – på Pikettys framgangsmåte. Dette er ny måte å nærme seg fagets tradisjonelle hovedproblemstillinger om utvikling, skjevheter, makt og undertrykking.

Piketty omgås tallmaterialer på en befriende klar måte. Samtidig er det ikke alltid gjennomiktig hvordan han kommer fra stordata om ulikhet til kulturanalyse. Piketty skriver ofte som om man kan anta at økt ulikhet vil gi mer konflikt og mindre stabilitet. Det er nok riktig som en allmenn betraktning at demokrati og lovlidighet forutsetter en viss grad av likhet, særlig i moderne sekulære samfunn. Sammenhengen er nok likevel statistisk, snarere enn automatisk.

Piketty vinner mye med sin stordatilnærming til ulikhet og politikk. Men noe mister han også. Ulikhetsperspektivet hans virker noen ganger

irriterende forenklet. Perspektivet er økonomisk, ikke sosiologisk. For en sosiolog som Pierre Bourdieu, som Piketty har mye til felles med, men bare sjelden nevner, er kapitalen i sin kjerne en maktrelasjon mellom mennesker. Å besitte kapital, enten det er penger, maskiner eller «kulturell kapital», vil si å ha et maktmessig overtak. Piketty bruker et nokså abstrakt eiendomsbegrep og savner i motsetning til forgjengerne Karl Marx og Max Weber et tydelig begrep om egenarten ved den moderne industrikapitalismen.

Bresjnevs Sovjet og Maos Kina var økonomisk sett faktisk blant de mest egalitære samfunn man kjenner.

I sin analyse av ulikheten og dens legitimering begrenser Piketty seg i praksis til to slags ressurser, sett bort fra noen få henvisninger til aggregerte helsedata. Hans hovedfokus er eiendom og inntekt uttrykt i penger, dernest ser han på tilgang til utdanning. Begge typer ressurser er godt statistisk belagt og egnet for tallfesting. Disse begrensningene gjør imidlertid at forfatteren mister viktige kilder til ulikhet, særlig de som knytter seg til politisk makt og rettslige forhold:

Bresjnevs Sovjet og Maos Kina var økonomisk sett faktisk blant de mest egalitære samfunn man kjenner, de økonomiske forskjellene synes å ha vært omtrent som i de skandinaviske landene da disse var på sitt mest egalitære, men på et lavere absolutt nivå, særlig for Kinas del. Samtidig er det klart at maktforholdene i kommunistatene var ekstremt skjeve. Selvutnevnte partieliter traff avgjørelser om liv og død. De det gjaldt hadde ingen mulighet for innsyn og få muligheter for motstand.

Pikettys analyse har noen blinde flekker. Samtidig skal man ha respekt for konsistensen i de metodiske valgene som er gjort. Ved å forenkle herredømme til økonomisk ulikhet og mobilisere det enorme statistiske materialet som knytter seg til pengene og deres fordeling, blir det mulig for franskmannen å dekke århundrelange tidsspenn i et nesten verdensomspennende perspektiv.

En sofistikert og nyansert maktanalyse som ytte flere og mer kvalitative

variabler full rettferdighet ville ikke kunne ha strukket seg over nær hundre land og gjennom flere hundre år.

FRA TREFOLDIGHET TIL PROPRIETÆRSTATER

Hoveddelen av boka går med til å gjøre rede for ulike slags ulikhetsregimer og gjøre rede for hvordan de har fungert gjennom historien. Hovedkategoriene er slavestater, kolonisamfunn, trefoldige samfunn, proprietærstater, sosialdemokratier og hyperkapitalisme.

De historiske kategoriene Piketty foreslår er til dels originale og de gir god mening. Analysen av europeernes kapitalistiske slaveøkonomier i Karibien, USA og Brasil er tankevekkende. Etter mitt syn overvurderer han likevel koloniøkonomiens betydning for Vestens økonomiske dominans. Jeg savner innsikten fra klassikerne Marx og Weber og fra økonomiske historikere som David Landes og Acemoglu/Robinson i at det over tid lønner seg bedre å akkumulere systematisk enn å plyndre. Det som gjør Vesten rikt er samfunnsmessige forhold som gir beskyttelse av eiendomsrett, rettsikkerhet og rom for fri tenkning. «Grabbing» av andres akkumulasjon gir mer kortsiktig vinning. På den annen side kan det anføres at de tidligmoderne kapitalistiske slaveøkonomiene var svært lønnsomme, ble drevet med stor systematikk og at de akkumulerte store verdier over lang tid for investorene. Det ser man av de enorme erstatningene som de engelske og franske slaveeierne mottok da slaveriet omsider ble avskaffet (det var slaveeierne, ikke slavene som fikk erstatning!)

Før den industrielle revolusjonen og den moderne nasjonalstatens oppkomst var de fleste samfunn det Piketty kaller trefoldige (ternaires). Begrepet er langt på vei sammenfallende med det innarbeidede marxistiske begrepet om føydalsamfunn, men dette er en kategorisering som svarer bedre på det spørsmålet Piketty stiller om hvordan ulikhet begrunnes.

De trefoldige samfunnene er basert på en tredeling mellom presteskap (førstestanden), krigeradel (andrestanden) og folk (tredjestanden). Systemet er kjent i de fleste sivilisasjoner. I India delte brahmanere mak-

ten med verdslige krigere (kshatryia), mens man i det gamle Europa talte om de tre stender: oratores, belladores og laboradores – de talende, de krigende og de arbeidende. Ved siden av den militære makten stilte Kina sine boklærde mandariner og sjia-muslimene i Persia sine mullaer. De sistnevnte gjorde et uventet politisk comeback med revolusjonen i 1979.

I Frankrike var elitene enda mindre, 5,1% til sammen i 1660.

De trefoldige samfunn var utbredt over mye av kloden og de utviste en imponerende stabilitet, til tross for at herskersjiktene typisk var ganske små. I India utgjorde brahmanerene etter britenes folketelling fra 1880, 6,7% av befolkningen, krigerkysten kshatriya 3,8%. I 1700-tallets Spania der det fantes mange heller fattige landadelsmenn som levde på drømmer om conquistadortiden utgjorde adelsmann og geistlige rundt 11%. I Frankrike var elitene enda mindre, 5,1% til sammen i 1660. Da Ludvig den sekstende i 1789 begikk den fatale feilen å kalle sammen forsamlingene for de tre stendene, utgjorde første og andrestanden under to prosent av den franske befolkningen.

Piketty påpeker at trefoldigheten synes mer stabil enn de todeltede slavesamfunnene, som man for eksempel kjenner fra antikken. Prestekasten vinner et moralsk og åndelig grep over de undertrykte som greske og romerske slaveeiere neppe hadde i samme grad. Hemmeligheten ved det trefoldige samfunns suksess består i arbeidsdelingen innad i den lille herskerklassen. Mens én gruppe glorifiserer og perfektionerer den verdslige våpenmakten, er den andre fri til å dyrke en åndelig og moralsk overlegenhet gjennom lærdom, respektfull omgang med naturen og ulike typer kroppslig askese.

Brahmanerene dyrker boklige og individuelle verdier som er diametralt motsatt lavkastenes, og som begrunner deres rett til å herske. Brahmaneren tar avstand fra massenes vulgære forbruk og nytelsesjag, et forbruk som i gode år kunne være omfattende, også i tidligere tiders samfunn. Han/hun pålegger seg typisk strenge restriksjoner i forhold til kjøtt, alkohol og seksualitet og vinner dermed en moralsk autoritet i

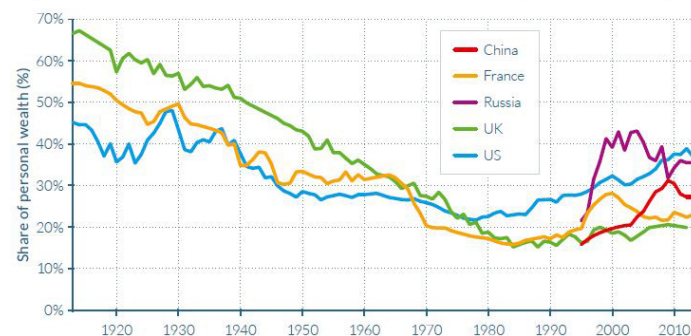
forhold til folket. Brahmaneren tar ikke liv, viser kroppslig og åndelig selvkontroll og adlydes av lavkaster som anerkjenner hans eller hennes overlegenhet og drømmer om å gjenfødtes på kastevesenets topp. Paradoxet er at brahmaneren vinner retten til å forbruke mer ved å foregi å forbruke mindre. Det herskende sjiktet legitimerer sin velstand ved å ta avstand fra folkets forbruk, et forbruk som da må defineres som moralsk mindreverdig og i antropologisk forstand skittent eller forurensende.

I 1914 hadde den mest velstående ene prosent, som mest besto av rentenister, nær halvparten av Europas formue og drøyt en femtedel av inntekten.

I det tidligmoderne Europa ble legitimeringen gjennom prestekasten i økende grad erstattet av den voksende makten til Leviatan, den moderne byråkratiske stat med sitt maktapparat. Så, med omveltningene rundt år 1800, steg det næringsdrivende borgerskapet ut av tredjestanden og stilte seg i spissen for en ny slags samfunnsorden som Piketty kaller proprietærstaten, eiendomsbesitternes stat. Revolusjonene i USA og Frankrike på slutten av 1700-tallet og for den slags skyld i Norge i 1814 var båret fram av egalitære visjoner. Borgerrettighetene ble basert i eiendom, men tidens liberale ideologi tilsa at næringsfrihet og fri konkurranse ville gjøre det mulig for alle eller svært mange å bli eiendomsbesittere. «Alle» skulle bli kapitaleiere.

I praksis gikk det imidlertid motsatt. I den lange fredsperioden fra 1815 til 1914, da markedene fikk virke fritt og kapitaleierne knapt betalte skatt, vokste ulikhetene jevnt og trutt. De tusen familier ble til hundre, som Jens Arup Seip skriver i en berømt analyse av det norske 1800-tallet. I 1914 hadde den mest velstående ene prosent, som mest besto av rentenister, nær halvparten av Europas formue og drøyt en femtedel av inntekten. Den rikeste hundredelen hadde altså tjue ganger høyere årlig inntekt enn gjennomsnittspersonen og sistnevnte måtte, i motsetning til de rike, arbeide for pengene. Til tross for jevnt voksende ulikhet de senere år, har europeiske land som Norge et stykke igjen til et slikt nivå

Top 1% wealth shares across the world, 1913–2015: the fall and rise of personal wealth inequality

Source: WID.world (2017). See wir2018.wid.world for data series and notes.

av skeivfordeling. I USA, der de økonomiske forskjellene på 1800-tallet ikke var så store som i Europa, er derimot skeivfordelingen av økonomiske goder i dag tilbake på nivået fra 1914.

Proprietærsamfunnet var dypest sett todelt mellom eiendomsbesittere og eiendomsløse (kapital og arbeid) og det viste seg som en ustabil samfunnsform, ettersom ulikhetene vokste mot himmelen. Et slikt samfunn, slik det er framstilt i Marcel Proust romaner og i en fjernsynsserie som *Downton Abbey*, kan vanskelig være stabilt, det er i alle fall ikke forenelig med moderne demokratiske verdier. Da arbeiderklassen kjempet seg til stemmerett ved inngangen til det 20. århundret, brøt det sammen.

DEN STORE KOMPRESJONEN: 1914-1970

Første verdenskrig hadde sammensatte årsaker, men jeg tror Piketty har rett i at stabiliteten i europeiske samfunn ikke lenger sto til å redde. Forskjellene var blitt for store til at den liberale ideologien som legitimerede dem kunne ha troverdighet i en situasjon der arbeiderklassen var i ferd med å bli både lese- og skrivekyndig og organisert. Skuddene i Sarajevo i 1914 ble startpunktet for mer enn tretti år med krig, pengekrise, revolusjon og konfiskasjoner, men også for oppbygging av en ny

type politiske regimer som drev faktisk omfordeling. Piketty kaller dem sosialdemokratiske, etter det svenske og nordiske sosialdemokratiet som han bruker som idealtipe for å definere denne fasen.

Den dype, nesten magiske fascinasjonen med Pikettys arsenal av tabeller over hvordan ulikheten har utviklet seg i et stort antall land de siste hundre år, er hvor sammenfallende den er både i sosialdemokratiets oppbyggingsfase fram mot midten av det 20. århundret og i nedbyggingsfasen etter 1980. Det til tross for at de politiske aktørene og den sosiale situasjonen var svært ulik i disse landene, både under velferdsstatens oppbyggingsfase fram mot 1980 og under nedbyggingen etter 1980.

Den politiske utviklingen fra 1914 og fram til i dag har variert sterkt fra land til land. Omfordelingspolitikken ble drevet fram av så ulike aktører som det demokratiske partiet i USA, gaullistene i Frankrike, Labour i Storbritannia, kristeligdemokratene i Tyskland og de sosialdemokratiske partiene i Skandinavia. På samme tid gjorde kommunistene sitt mislykkede eksperiment med en enda mer radikal omfordeling. Noen land tapte en eller begge verdenskriger, andre seiret, mens noen unngikk en eller begge kriger. Noen gjennomgikk fascistiske faser, andre kommunistiske. Tyskland gjennomgikk alt på en gang, to tapte verdenskriger, fascisme, kommunisme, og deling av landet. Likevel utviklet inntektsfordelingen seg etter samme mønster i Tyskland som i andre europeiske land.

Roosevelt og de europeiske sosialdemokratiene vant en idékamp på 1930- og 40-tallet.

Sammenfallet i tid og i utvikling er forbløffende – nesten urovekkende – mellom land og kulturer både når det gjelder det «sosialdemokratiske» regimets oppkomst og – som vi skal se – når det gjelder omstendighetene rundt dets oppløsning. Pikettys perspektiv fanger utvilsomt inn noe vesentlig, noe som historikere og statsvitere har gått glipp av fordi de har fokusert på nasjonale faktorer. Hva er det som virker likt gjennom så

ulike kontekster og som kan forklare både «den store kompresjonen» fram til 1980 og dens reversering?

Krig, inflasjon og konfiskasjon forklarer noe, men ikke alt, slike «tilfeldige» forhold kunne også skape ny ulikhet, slik spekulasjonsøkonomien under første verdenskrig gjorde i Norge. Forklaringen på den påfallende synkrone utviklingen på tvers av landegrenser og situasjoner er politisk og idémessig, hevder Piketty. Trusselen fra den russiske revolusjonen og Østblokken skapte vilje til omfordeling i Vestens eiendomsbesittende klasser. Roosevelt og de europeiske sosialdemokratiene vant en idékamp på 1930- og 40-tallet. Det samme gjorde Margaret Thatcher, Ronald Reagan og deres tilhengere et halvt århundre senere.

SOSIALDEMOKRATIET: POLITIKK, IKKE KULTUR

De skandinaviske sosialdemokratiene er spesielt interessante for Piketty i denne fasen, siden dette er de mest egalitære samfunnene som det har vært mulig å skape innenfor en demokratisk kontekst. Siden forrige bok har franskmannen fått en bedre forståelse av det skandinaviske sosialdemokratiet. Han er nå klar over betydningen av kollektive forhandlinger og en sterk og enhetlig fagbevegelse. Piketty beskriver helt riktig sosialdemokratiet som et system som balanserer kapitalens makt og sikrer utjevning gjennom samspillet mellom fire nokså ulike faktorer, nemlig statlig eierskap, velferdsstat med universelle ytelser, progressiv beskatning, og arbeiderrepresentasjon i styrene. De tre første typene midler ble i den sosialdemokratiske fasen mobilisert av mange slags regjeringer, fra amerikanske demokrater til franske gaullister.

Piketty interesserer seg særlig for det fjerde punktet som han oppfatter som prinsipielt viktig når det gjelder å utfordre proprietærsamfunnets ideologi: Arbeiderrepresentasjon i styrene. De tre skandinaviske landene, og også Tyskland og Østerrike, har lover som sikrer de ansatte fra en tredjedel til halvparten av representantene i styret for bedrifter over en viss størrelse. Ordningen har vist seg å fungere godt for driften, og den

virker som en bremse mot inflasjon i lederlønninger og spekulasjonsdrevne avindustrialisering. Likevel har den så langt i liten grad spredd seg utenfor det skandinaviske-germanske området. Dette skyldes at den relativiserer eiendomsretten og bryter med sterke latinske og anglosaksiske juridiske tradisjoner, eksemplifisert med det «hellige» prinsippet «en aksje, en stemme».

Det skandinaviske sosialdemokratiet er ikke et kulturelt fenomen, det er en politisk skapt orden.

Internasjonalt har det vært vanlig å hevde at det skandinaviske sosialdemokratiet hviler på bestemte kulturelle forutsetninger, noe som gjør modellen vanskelig oversettbar. Med støtte i nyere økonomisk historisk forskning påpeker Piketty helt korrekt at de skandinaviske landene ikke har noen spesielle egalitære tradisjoner. Ved inngangen til det 20. århundret var forskjellene i inntekt og formue like store i Sverige og Norge som i andre europeiske land.¹ Bare det vanstyrte Irland hadde forholdsmessige større utvandring til USA enn den skandinaviske halvøya, og det var de krasse sosiale skjevhetene og mangelen på muligheter for fattigfolk som drev hundretusener av svensker og nordmenn til å emigrere.

Det skandinaviske sosialdemokratiet er ikke et kulturelt fenomen, det er en politisk skapt orden, et system som oppsto nokså plutselig rundt midten av det 20. århundret og da som et resultat av arbeiderbevegelsens politiske kamp og klokskap. Dessverre er den skandinaviske likheten med årene blitt det den franske litteraturforskeren Roland Barthes kaller en myte; en politisk størrelse oppfattet som natur. Svensker og nord-

¹ I sin beskrivelse av de sosiale og økonomiske skillenes historie i Sverige støtter Piketty seg på E. Bengtssons «The Swedish Sonderweg in Question: Democratization and Inequality in Comparative», *Past and Present* 2019. Norske studier av ulikhet tilsier at ulikhetene i Norge historisk sett er omtrent som i Sverige, og noe høyere enn i Danmark og USA. Fra Statistisk Sentralbyrå. Se Rolf Aaberge og Jørgen Modalsli, Discussion Papers no. 847: «On the measurement of long-run income inequality: Empirical evidence from Norway, 1875-2013».

menn har begynt å tro at det er naturlig for dem å leve i særlig egalitære samfunn, «muligens som utslag av en gammel lidenskap som går tilbake til vikingene», skriver Piketty sarkastisk. Han trekker denne overtroen inn i sin interessante analyse av årsakene til svenskenes og den norske Solberg-regjeringens merkelige beslutning om å bli de første vestlige land siden Mussolinis Italia til å avskaffe arveavgiften.

Den svenske og norske beslutningen om å avskaffe arveavgiften er et eksempel på skattedumping mellom små land.

Arveavgift er selvsagt et treffsikkert virkemiddel til å motvirke ulikhet. Så treffsikker som formueskatt er den ikke, siden den virker svært langsomt, men det er en tydelig progressiv skatt. Arveavgiften er en dessuten en skatt som har legitimitet i befolkningen, siden mange, også blant de bemidlede, sliter med å begrunne det rettfærdige med at noen skal gå inn i voksenlivet med uendelig større ressurser i ryggen enn andre. De store vestlige demokratiene har derfor bevart en ganske hard arvebeskatning, også etter Reagan- og Thatcher-revolusjonene. I USA, Storbritannia, Frankrike og Tyskland drar staten inn tretti til femti prosent av de større formuene ved hvert arveskifte. Bernie Sanders gikk i 2016 til valg på å heve toppnivået til 77% og var nær ved å vinne demokratens nominasjon og kanskje gå videre til å bli president.

Den svenske og norske beslutningen om å avskaffe arveavgiften er et eksempel på skattedumping mellom små land. Man vil holde de største formuene i landet; litt skatteinngang fra milliardærene er bedre enn ingenting. Men det kan også være et eksempel på selvmytologisering.

Piketty trekker en interessant parallell til Folkerepublikken Kina, som heller ikke har arveavgift. En av attraksjonene for Hong Kongs finanselite da den tidligere britiske kolonien gikk over til folkerepublikken i 1997 var at arveavgiften forsvant. Grunnen til at Kina ikke har arveavgift er at ulikhet offisielt ikke er noe problem; landet er jo sosialistisk. I president Xi Jinpings mange skrifter om sosialismen finnes ingen referanser til progressiv inntektsbeskatning eller til arveavgift. Grunnen til at

ulikhetene trolig likevel fortsatt er noe mindre i Kina enn i USA og Russland er at innslaget av offentlig eierskap fortsatt er stort i kinesisk økonomi, noe som begrenser den private kapitalakkumulasjonen.

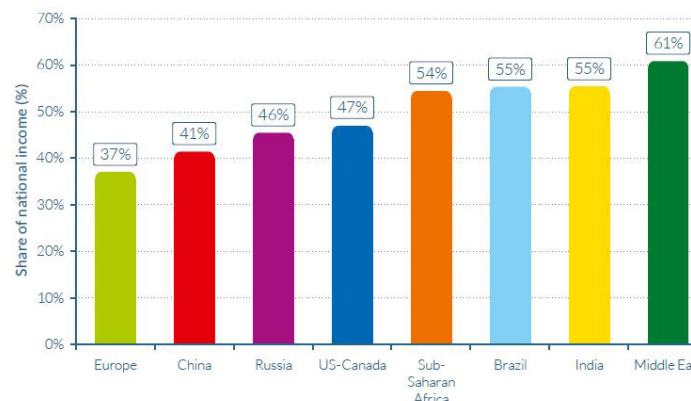
MILLIARDÆRENES TIDSALDER

Tallene i Pikettys nye bok viser at ulikhetene vokser over stort sett hele kloden. Størst er de i den såkalte tredje verden, ganske særlig i Midtøsten, en region som står i egen klasse når det gjelder sosial ulikhet. Pålitelige tall over inntektsfordeling er vanskelig å skaffe i denne delen av verden, men den rikeste tidelen av befolkningen i Midtøsten har minimum 65% av all inntekt, et tall som er ekstremt også i historisk lys, selv om det fortsatt er litt igjen opp til de sosialt skjeveste samfunnene som er kjent fra historien, nemlig slaveøyene i Karibia på 1700-tallet. Der disponerte den rikeste tiendelen (slaveeierne) ifølge Pikettys beregninger opp mot 90% av all inntekt.

Noe av det som gjør Midtøsten spesielt, er de kunstige grensene som kolonimaktene England og Frankrike trakk opp for å ha bedre kontroll over regionens oljerikdommer og som Vesten anført av USA siden alltid har forsvart. Oljerikdommene, som i dag gjøres om til finansrikdommer, er i hendene på et fåtall familier i små sjeikdommer, samtidig som et land som Egypt, med nær hundre millioner innbyggere, er helt ute av stand til å tilby sin unge befolkning adekvat utdanning og velferd. Som Piketty påpeker, forklarer dette noe av appellen til strømninger som vil gjøre om på grensene med vold, fra Saddam Huseins autoritære panarabisme til IS og «kalifatet».

I Brasil, India og Afrika sør for Sahara ligger tilsvarende ulikhetsmål i dag på drøyt femti prosent. Av de rike landene har nå USA de største skjevhetene: Nesten halvparten av all inntekt i landet tilfaller den rikeste tidelen. Et bemerkelsesverdig skifte har funnet sted. For hundre år siden var USA fortsatt det mest egalitære av de store industrilandene. En tredjedel av Norges befolkning emigrerte på 1800-tallet og de forlot for-

Top 10% national income share across the world, 2016

Source: WDI.world (2017). See wdr2018.wid.world for data series and notes.

skjells-Norge til fordel for det egalitære USA. Nå er dette forholdet snudd på hodet, inntektsforskjellene er langt mindre i Norge enn i USA.

I Putins Russland er inntektsforskjellene omtrent på linje med de man finner i Trumps USA. Tall for ulikhet i Kina er vanskelig å oppdrive, men den ser ut til å ligge litt under de man finner i USA og Russland.

*Arbeiderklassen og den nedre middelklassen i USA
har ikke hatt reallønnsvekst det siste halve hundreåret,
noe som er svært spesielt i fredstid.*

Det desidert mest egalitære området i verden er EU og EU-landene. Norge regnes i Pikettys verdensoversikter til et EU-område med 540 millioner innbyggere, dette i kraft av EØS og siden tallene og tendensene er nokså like i Norge som i Europa for øvrig. EU-landene er i dagens verden nesten alene om å bevare en velferdsstat med tilgang på grunnleggende tjenester innen helse, sosial og utdanning for alle borgere relativt uavhengig av inntekt.

Selv i EU vokser imidlertid ulikhetene. I 1980 hadde den rikeste tiendelen av Europas befolkning 26% av inntekten, i dag har den 36%. I USA økte den rikeste tiendelen andel av nasjonalinntekten i samme

periode fra 35% til 48%. USA under Jimmy Carter var omtrent like egalitært som Frankrike og Tyskland er i dag. Minstelønnen i USA var da nesten dobbel så høy som i Frankrike. I dag er minstelønnen i Frankrike snaut tre ganger høyere enn i USA. Arbeiderklassen og den nedre middelklassen i USA har ikke hatt reallønnsvekst det siste halve hundreåret, noe som er svært spesielt i fredstid.

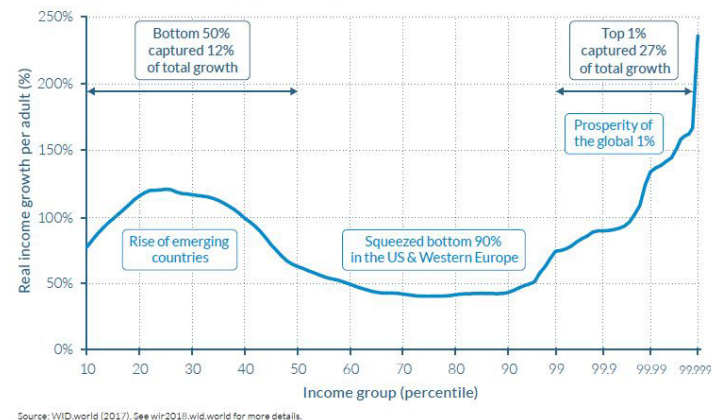
De globale tallene er enda mer dramatiske om man setter fokus på den den rikeste hundredelen. Skatteparadiser, skattekonkurransen mellom land og lobbymakt innad i landene og i EU gjør at de virkelig rike nesten slipper skattelegging og følgelig øker sine formuer raskt. Siden 1980 har den rikeste hundredelen alene tatt 27% av inntektsvekst på kloden. Vi lever i milliardærenes tidsalder. Hovedbildet i OECD-landene er at middelklassen betaler samtidig som overføringene til arbeiderklassen og de svakeste svekkes.

I Vesten gjør bilfabrikkarbeidernes barn dårlig betalte servicejobber, gjerne i konkurranse med innvandrere fra den tredje verden.

Legg merke til at Piketty konsekvent unngår aggregerte mål for ulikhet, slik som den mye brukte ginikoeffisienten, men holder seg i sin framstilling til den enkle inndelingen i tideler og hundredeler. Hvor mye inntekt tilfaller den rikeste tiendelen og hvor mye den fattigste halvdel? Ginikoeffisienten er en formel som søker å uttrykke fordelingen av inntekt eller formue i et enkelt aggregert mål, en tallverdi fra null til en, der null indikerer at alle innbyggere har like stor inntekt eller formue, mens en tilsier at en person eier all inntekt eller formue. Ginikoeffisienten vil som hovedregel tegne samme bilde som Pikettys fordeling etter tideler og hundredeler, men den kamuflerer ofte interessant forskjynninger mellom grupper.

Velger man for eksempel å uttrykke utviklingen i den globale inntektsfordelingen de siste førti årene i ginikoeffisienter, vil man kunne få inntrykk av at lite har forandret seg. Det som har skjedd siden 1980 er nemlig at hva man kunne kalle den globale middelklassen, det vil si

The elephant curve of global inequality and growth, 1980-2016

Source: WID.world (2017). See wir2018.wid.world for more details.

arbeiderklassen og den nedre middelklassen i industrilandene, har fått sin andel av inntekten kraftig redusert blant annet til fordel for arbeiderklassen i Kina, India, de asiatiske «tigrene» og også store deler av Latin-Amerika og Afrika, til sammen drøyt halvparten av klodens befolkning. Disse enorme gruppene har fra et meget lavt utgangspunkt fått sin inntekt fordoblet siden 1980. De har med det tatt steget ut av den verste fattigdommen og kan med det kalles globaliseringsvinnere. De virkelige globaliseringsvinnerne er imidlertid den rikeste tjuedelen, som siden 1980 har bemektiget seg mer enn halvparten av all velstandsvekst.

Tegnet i en graf får man den såkalte elefantkurven, som også er kjent fra nevnte Milanovic' arbeider. Inntektsveksten finnes nær elefantens tut (blant de aller rikeste), som peker rett til værs og langs dyrets lange rygg som tilsvarer arbeiderklassen i den tredje verden. Det er mye sinne og frustrasjon blant de brede lag i de rike land i midten av grafen, som ser sin posisjon truet. De relativt godt betalte industriarbeidsjobbene er flyttet til Kina og andre lavkostland, der de gjøres til langt lavere lønninger enn før. I Vesten gjør bilfabrikkarbeidernes barn dårlig betalte servicejobber, gjerne i konkurranse med innvandrere fra den tredje verden. Ginimål fanger dårlig opp disse forskjynningene, som er ekstremt viktige

politisk sett. Lignende blindheter vil kunne oppstå når ulikhetene innad i et land beskrives med aggregerte mål, påpeker Piketty.

PENGEKRIGERE OG BRAHMANERE

Hvorfor stanset den politiske mobiliseringen for omfordeling? Hvorfor gikk vi fra det Piketty kaller sosialdemokratiets tidsalder og inn i hyperkapitalismen? En viktig enkeltfaktor er kommunismens fallitt, som brakte omfordeling i vanry og ga frimarkedskapitalismen en ideologisk boost.

Pikettys hovedforklaring er at venstresiden aldri lyktes i å løfte det sosialdemokratiske prosjektet til et overnasjonalt nivå. EU, det eneste overnasjonale prosjektet som virkelig har lyktes, har aldri blitt en institusjon for omfordeling. Isteden har utjevningspolitikken langsomt blitt undergravd av skattedumping mellom land. Skattedumping kan føre til at skattenivået trekkes ned slik at velferdsstaten undergraves. Hovedproblemet med skattedumping er imidlertid at den gjør skattesystemet urettferdig og ødelegger dets legitimitet. Finanskapital er mer bevegelig enn arbeid, fast eiendom og forbruk. Konkurransen mellom statene om kapital trekker derfor i retning kutt i beskatningen av kapitalinntekt og finansformue. Slik flyttes skattetrykket fra de rikeste til middelklassen, som gjerne har formue i fast eiendom, og til arbeiderklassen, som betaler brorparten av avgiftene på forbruk.

Høyre-venstre-skillet i politikken uttrykker ikke lenger en klassemotsetning, men snarere en rivalisering mellom pengeeliter og utdanningseliter.

Samtidig som man har slitt med å finne gode svar på globaliseringens utfordringer, så har de sosialdemokratiske partiene respondert på den utdanningsrevolusjonen de selv har bidratt til ved å gå på jakt etter velgere i den voksende akademiske middelklassen. Dette har de lyktes med,

noe som så igjen har virket tilbake på politikken innhold. Partiene som representerte arbeiderklassen, slik som demokratene i USA og sosialistene og sosialdemokratene i Europa, har mistet mye av grepet om arbeiderklassen.

De tradisjonelle venstresidepartiene er reduserte i størrelse og er blitt det Piketty kaller *brahmaniserte*. De bærer fram middelklasseverdier og henter velgere i den velutdannede middelklassen. Venstresiden toner ned fordelingshensyn og legger fokus på verdier forankret i utdanningselitens selvhevdende askese. Den blir bærer av en middelklassemorale som virker fremmedgjørende i forhold til arbeiderklassen og hjelper nativistiske bevegelser med å få innpass. Høyre-venstre-skillet i politikken uttrykker ikke lenger en klassemotsetning, men snarere en rivalisering mellom pengeeliter og utdanningseliter.

Et av bokas store funn er at venstresidens brahmanisering er en global trend, som omfatter hele den vestlige verden, den tidligere østblokken og med interessante paralleller i Asias og Latin-Amerikas demokratier. På 1950-tallet stemte velutdannede amerikanere republikansk, de med lav utdanning demokratisk. Partilandskapet grupperte seg rundt en noenlunde enhetlig sosial konfliktlinje, der høy inntekt, høy formue og høy utdanning alle trakk i retning høyresiden. Rundt 1970 skilte disse kurvene lag, fra da av står Demokratene for første gang sterkere i den høyeste utdannede tiendelen enn i befolkningen for øvrig. Dette har bare forsterket seg, slik at det demokratiske partiet i dag i høy grad framtrer som et student- og akademikerparti.

For det skandinaviske sosialdemokratiet er utviklingen særlig dramatisk.

Det demokratiske partiet til Wilson, Roosevelt og Truman, det som bygde den amerikanske velferdsstaten og finansierte velferden med nesten konfiskatorisk progressiv beskatning, hadde en nativistisk komponent – det fant sine kjernevelgere i den hvite arbeiderklassen. Amerikanske valgforskere har gjerne forklart venstresidens hamskifte med 1960-årenes borgerrettighetspolitikk. Ved å ta stilling for den svarte borgerrettig-

hetsbevegelsen, fremmedgjorde Demokratene seg i forhold til den hvite arbeiderklassen, særlig i sørstatene og ble forvandlet til en annen type politisk størrelse.

Piketlys tall viser imidlertid en identisk utvikling for fransk venstreside, for Labour i Storbritannia og for de skandinaviske sosialdemokratiene, der man ikke hadde noen borgerrettighetsbevegelse. Fra 1970 i USA, 1975 i Frankrike og 1985 i Storbritannia står venstresiden sterkest blant de høyt utdannede. Piketty finner tilsvarende tall for hele OECD-området (unntatt Japan, som har en egen utvikling) og han påpeker interessante paralleller til utviklingen i Russland og Øst-Europa, India, Brasil og Iran. For det skandinaviske sosialdemokratiet er utviklingen særlig dramatisk. Dette var partier som på høydepunktet rundt 1950 mobiliserte samfunnets ressursvake både langs pengeaksen og utdanningsaksen i en helt uvanlig grad. Disse tidene er for lengst forbi. Den skandinaviske venstresiden er like brahmanisert som den USA-amerikanske og den franske.

Den binære opposisjonen basert på klasse erstattes av et mer komplekst partimønster. Utdanning og inntekt henger sammen og i de senere årene har venstresiden også mistet grepet om gruppene med lav inntekt. I 2016 var det for første gang flertall for demokratene blant USAs 10% rikeste og partiet framtrer, skriver Piketty, i økende grad som globaliseringsvinnernes parti; kjernevelgerne er velutdannede personer fra de internasjonaliserte og framgangsrike storbyene.

Venstresiden brahmaniseres, mens arbeiderklassen enten blir politisk passiv eller lar seg mobilisere av nativistiske partier. Piketlys tall viser hvordan venstresidens brahmanisering har gått med turbofart i det tidlige Øst-Europa. Etter murens fall omdannet kommunistpartiene seg i navnet til sosialdemokratiske partier som stilte seg som mål å få landene inn i EU raskest mulig. Til det formålet valgte de en dogmatisk markedsliberalistisk linje som raskt kostet dem båndene til arbeiderklassen.

EUs store svakhet er at det er et frimarked uten myndighet til å omfordele gjennom progressiv beskatning.

I dagens Øst-Europa utfordres liberalistiske akademikerpartier som er pro-Eu av mer autoritære sosialnativister som særlig står sterkt i utkantene og blant grupper uten høyere utdanning. Det sosialnativistiske Lov- og Rettferdighetspartiet har vunnet tillit som det dominerende partiet i Polen, noe som ifølge Piketty grunnleggende sett skyldes at de er de første makthaverne siden kommunismens fall som i noen grad holder ord i fordelingspolitikken. Partiet profilerer seg på nativism og homofobi, men har også bekjempet fattigdommen i Polen ganske treffsikkert gjennom å øke barnetrygden og pensjonene, og å føre en vellykket økonomisk politikk med lav arbeidsledighet.

Demokratikrisen i Polen blir for Piketty et eksempel på hvordan Den europeiske unionen har støtt fra seg arbeiderklassen. Piketty skriver mye om EU og er svært kritisk til hvordan organisasjonen har utviklet seg de siste 30 årene. EUs store svakhet er at det er et frimarked uten myndighet til å omfordele gjennom progressiv beskatning. Følgelig fungerer EU som ulikhetsskapende maskin. Ikke mellom landene, men innad i landene, noe som fremmer nativism og antieuropeiske stemninger.

Føderalstater som USA og India henter inn minst 20% av BNP i progressiv beskatning til det føderale nivået og virker dermed omfordelende. EU er omtrent like integrert som marked som disse kjempestatene, men forvalter under 1% av medlemslandenes BNP. Forskjellene skapes i Brussel og utjevnes nasjonalt, vel og merke hvis landene styres av noe annet enn de liberale/liberalistiske partiene som Brussel i praksis foretrekker. Slik blir EU syndebukk for all skjevhet innad i medlemslandene, noe som langsomt ødelegger organisasjons legitimitet

HVA NÅ? PIKETTYS LØSNINGER

Bokas siste kapittel vier seg til normative forslag om hvordan man kan gjenskape egalitære og meritokratiske samfunn uten at det går på bekostning av effektivitet og innovasjonsevne.

Det er mange interessante diskusjoner her, for eksempel om hvordan

man faktisk kan gi grønne avgifter en sosial profil. Slikt må gjennomtenkes, da disse ellers er regressive og dermed direkte forskjellskapende, siden de legges på forbruk og ikke på inntekt og formue. Den urbane middelklassen vil gjerne ha «grønne avgifter», siden det gjerne er andre som betaler dem.

Påstanden om at det ikke bør finnes milliardærer er alt mye sitert. Gründere har en viktig rolle som innovatører, men dollar- og euromilliardærer spiller ingen produktiv økonomisk rolle i kapitalismen og bør beskattes konfiskatorisk, mener Piketty. Argumentet er prinsipielt interessant, selv om man ikke nødvendigvis vil gå så hardt til verks som han foreslår. For å skape likhet er progressiv beskatning av formue og av inntekt (inkludert kapitalinntekt) mest virkningsfullt. Det sentrale instrumentet bør være en progressiv formueskatt. Eiendomsskatt er mindre treffsikker, den rammer primært middelklassen, siden de rikeste har verdiene i finanspapirer mer enn i fast eiendom.

Her finnes det også et interessant likestillingspolitisk poeng som Piketty nevner. Det har de senere årene skjedd en viss utjevning av lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Kvinneandelen blant den høyeste lønnede hundredelen har både i USA og i Frankrike omtrent doblet seg siden 1980-årene, fra en snau tolvtedel til en snau sjettedel. Lønnsgapet mellom kjønnene krymper, men det gjør ikke nødvendigvis inntektsgapet, siden formueforskjellene øker, noe som gjør at menn får stadig mer kapitalinntekt. Det følger at økt formueskatt vil være et treffsikkert likestillingspolitisk virkemiddel.

For å få fart på EU igjen, foreslår Piketty at noen av eurolandene (de som vil) går sammen om å skape et skikkelig felles budsjett.

Skatteflukt og skatteparadiser må bekjempes. Dette er en utfordring for EU og annet overnasjonalt og internasjonalt samarbeid. Piketty understreker imidlertid at nasjonalstatene på egenhånd kan gjøre mye mer enn i dag for å sikre at næringsvirksomhet som drives innenfor deres

grenser beskattes og at deres borgere faktisk blir beskattet, uansett bosted. USA er i dag mer offensiv enn de europeiske landene her.

For å få fart på EU igjen, foreslår Piketty at noen av eurolandene (de som vil) går sammen om å skape et skikkelig felles budsjett betalt gjennom progressiv beskatning tilsvarende 4% av landenes BNP. Pengene kan bestyres av et Europa-ting i hovedsak bestående av representanter fra nasjonalforsamlingene i de landene som er med på ordningen. Råderetten bør ikke ligge hos det direktevalgte Europaparlamentet. Det er, mener han, et poeng å binde de nasjonale parlamentene inn i den europeiske politikken, for å unngå et skille mellom «eurokrater» og nasjonalt forankrede politikere. Pengene skal i liten grad kunne brukes til økonomisk utjevning mellom landene. For å unngå nativistisk kritikk skal landene grovt sagt få tilbake det de betaler inn. EUs grunnleggende problem er ikke de økonomiske forskjellene mellom øst og vest eller mellom nord og sør i Europa. Problemet, mener Piketty, er at organisasjonen bidrar til de voksende sosiale forskjellene *innad* i landene.

OLIGARKENE OG DEN SVAKE STAT

Kapital og ideologi er en viktig bok. En like stor suksess som *Kapitalen i det 21. århundret* blir den neppe. Den er for lang, omtrent en fjerdedel lenger enn forgjengeren og de mest siterbare poengene er alt kjente.

Piketty er tilbakeholden med å begrepsfeste vår tids ulikhetsregimer. Den historiske dybden, det geografiske utsynet og viljen til å nytenke historiske kategorier gir imidlertid leseren mye å tenke videre på. Piketty unngår betegnelsene liberalisme og nyliberalisme, men han fastholder vanen med å beskrive vår tids sosioøkonomiske regime som en gjenkomst av 1800-tallets orden, som han kaller proprietær. Dagens hyperkapitalisme er nyproprietær i den forstand at den bygger på forestillinger om privateiendommens ukrenkelighet. Legitimeringen er meritokratisk og funksjonell. Den allmenne bevissthet skiller skarpt mellom våre vestlige milliardærer, som sies å være innovative og produktive og å fortjene

sine penger, og de russiske oligarkene som er blitt rike på grunnrente og samrøre med politikken.

Putins autokrati viser styrke i verdensrommet og på slagmarken i Syria, men makter ikke å samle inn parkeringsbøter i Moskva.

Legitimeringen av sosiale forskjeller gjennom meritokrati og helliggjøring av eiendomsretten følger mønsteret fra 1800-tallet. Men, som Piketty påpeker, er det også viktige kontraster mellom dagens ulikhetsregime og datidens. For det 18. og 19. århundrets liberalere handlet det politiske prosjektet om å skille stat og privateiendom. Man beundret kraften i det statsmaskineriet som eneveldet hadde bygd opp, men ville få slutt på samrøret mellom privatinteresser og stat for dermed å sette statsmaskineriet i allmenninteressens tjeneste. Stat og privateiendom skulle gjensidig respektere hverandres grenser. Statsmakten er ikke til salg; eiendom kan ikke konfiskeres uten fullstendig kompensasjon og begrunnet i allmenne hensyn.

I dagens hyperkapitalisme er grensene mellom politikk og privateiendom derimot utydelige. Lobbyister og kommunikasjonsbyråer har økende innflytelse på politikken innhold og valgprosessene preges av pengeinteresser. Summen er et politisk system som 1800-tallets liberalere uten videre ville avskrevet som korrumpert. I de tidligere kommuniststatene som Kina og Russland har man oligarkstyrer der pengemakt og politisk makt er sterkt sammenflettet. Også i etablerte vestlige demokratier som Italia og USA ser man at skillet mellom private og offentlige interesser rotes til, for eksempel når storkapitalister som Silvio Berlusconi og Donald Trump får hånd om statsstyret. Synkende styringsevne på grunn av statlig og privat samrøre synes å være et trekk i tiden, enten rammen er demokratisk eller ei. Putins autokrati viser styrke i verdensrommet og på slagmarken i Syria, men makter ikke å samle inn parkeringsbøter i Moskva.

Det nye tokammersystemet med First House og Stortinget blokkerer initiativet og Ola Dunk sover sin skjønnhetssøvn i laksebaronens seng.

Et land som Norge er ikke immunt mot disse tendensene. Jeg tenker at NOU 2019:18 *Skattlegging av havbruksvirksomhet*, som nylig ble lagt fram, gir et slående og helt ferskt eksempel. Norge er et land der fellesskapet i stor grad lever av grunnrente, det vil si av særskatt på ekstrasfortjenesten ved å utnytte knappe naturressurser. Havbruk belaster miljøet i fjordene, og det finnes begrenset med løyver. Havbruk har siste ti år gitt utbytte på 17,8% for de eierne som er så heldige å ha løyve, noe som er langt over normalen i næringslivet.

Oppskriften på grunnrentebeskatning er gammel, den går tilbake til vannkraftutbyggingen på begynnelsen av 1900-tallet og er videreført med stort hell for olje og gass. Skattlegging av grunnrente er også helt i tråd med etablert økonomisk teori, uavhengig av politisk syn. Dyktig lobbyisme av laksemilliardærer og mulige løyveselgere i kystkommunene har stanset utvalgets forslag før det overhodet er lagt fram. Det nye tokammersystemet med First House og Stortinget blokkerer initiativet og Ola Dunk sover sin skjønnhetssøvn i laksebaronens seng. Heller ikke det norske samfunnet er styrbart slik det engang var.

Den svake stat var et trekk ved det trefoldige samfunn. Politisk makt og privateiendom gled over i hverandre. Jordeierne, enten de var adelige eller geistlige, øvde det man senere har oppfattet som statsfunksjoner, blant annet i rettspleien. Piketty mer enn antyder at vi i noen henseender har vendt tilbake til det trefoldige samfunn. Partilandskapet i vestlige land har fått et preg av strukturell trefoldighet; Handelshøyre og brahmanervenstre står mot hverandre, men de står sammen mot «populistene». Partier som representerer pengeeliter og partier som representerer utdanningseliter rivaliserer, men enes i kritikken av nativistiske retninger. Høyresidens glade pengekrigere og venstresidens boklærde vegetarianere kniver om makten og tonen er skarp dem imellom, slik den også var da adel og presteskap rivaliserte om makten i det trefoldige samfunn.

Totalt sett leverer handelshøyre og brahmanervenstre likevel en samlet begrunnelse for å videreføre og kanskje forverre skjevfordelingen. En fordeling som i mange land er på vei til å bli for skjev til at argumentet om at flid belønnes og at privilegier vinnes etter fortjeneste kan sies å ha troverdighet.

Piketty konstaterer imidlertid at det i USA, men så langt ikke i Europa, finnes tendenser til at den klassemessige enheten mellom penge- og utdanningseliter gjenopprettes. I 2016 var det for første gang demokratisk flertall blant de rikeste amerikanerne. Penge- og utdanningseliten stemte likt ved et amerikansk presidentvalg for første gang siden 1968. I Europa styrer foreldrenes utdanningsnivå barnas statistiske sjanse for å ta høyere utdanning. I USA er imidlertid utdanning nå blitt så dyrt at inntekt overstyrer dette. Barn av velstående amerikanere har mer enn 80% sjanse for å nå universitetet, mens de fra motsatt ende av inntektsskalaen bare har 20%. Slik kan man tenke seg at det vender tilbake, 1800-tallets todelte klassesamfunn, der proprietærer og eiendomsløse står mot hverandre. Om da ikke Joker setter gatene i brann først.

Alle grafer er hentet fra World Inequality Report 2018, som er basert på det samme datamaterialet som Piketty bruker i sin bok.

AGENDA MAGASIN

Agenda Magasin er et nettmagasin for analyse, kommentarer og debatt om samfunnsutvikling og politikk. Vi tilhører selskapet Agenda Res Publica Media (ARPM), som også driver sakprosaforlaget Res Publica. ARPM eies av tankesmien Agenda og foreningen Res Publica.

www.agendamagasin.no